

T. G. MASARYK
KULT ROZUMU A
NEJVYŠŠÍ BYTOSTI

MALE PRÁCE ^{OMNIA} 31. VELKÝCH AUTORŮ

KULT ROZUMU
A NEJVYŠŠÍ BYTOSTI

T. G. MASARYK

KULT ROZUMU
A NEJVYŠŠÍ BYTOSTI
[1793-1794]

1934

NAKLADATEL ADOLF SYNEK V PRAZE

MALE PRACE
OMNIA
VELKÝCH AUTORŮ

*O liberté! que de crimes
on commet en ton nom!*

Mme Roland

Ještě pátého října roku 1789 francouzský král Ludvík XVI. napsal do svého deníku: »Hon u Châtillonu; zabil 81 kusů; událostmi vyrušen« — »události« byly prvé bouřné projevy revoluce, jež slabošského krále zbavila trůnu a života. Za 13 let prožít 1562 dní na honě — jak podivná to chloubu v ústech francouzského vladaře XVIII. století! Ludvík se z historie ničemu nenaučil a znamením doby nerozuměl. Zdali kdy pamatoval na osudy Karla I. a Jakuba II.? Vzpomněl, že si před stočtyřiačtyřiceti lety radikální independenté podmanili trojjediné království anglické a odpravili krále pro »papismus« a zemězradu? Vzpomněl, že syn Karlův, Jakub II., chráněncem jeho předchůdce Ludvíka XIV., také ztratil trůn pro »papismus« ještě zřejmější a pro usilování o absolutní monarchii podle vzoru francouzského? Ludvík XVI. se dopouštěl všech chyb těchto svých předchůdců a připojil ještě svou zvláštní, chabou, neupřímnou povolnost netoliko hnutí reformnímu, ale i revolučnímu. I Ludvík XVI. byl revolucionář, byť často proti přání a nevěda; nedělajíť se revoluce jen zdola, ale i shora, a platí to pravidlem o revolucích všech, jistě o francouzské.

Francouzská revoluce je pokračováním revoluce v celé Evropě v nové době zahájené. Revoluce ta se začala

u nás v Čechách, vedla se pak v zemích ostatních a vede se posud v rozličných formách. Jakmile se v nové době proti pevné společenské a státní organisaci, založené na katolicismu, začal boj o samy ty základy, nutně se dostavily převraty politické a sociální; nové názory náboženské, nové názory o církvi a státu, nové názory vědecké a umělecké, slovem nový názor na život a na svět nutně způsobily převraty, a to netoliko převraty mírné, nýbrž i násilné, neboť nestály proti sobě jen názory, ale lidé, meče. Proti reformě se stavěla protireforma, a tak vznikaly revoluce. Reforma často byla následována revolucí. U nás po mírnějších Husitech přišli radikální Táboři, v Anglii po mírnějších anglikánech a presbyteriánech opanovali radikální independenti, ve Francii po mírnějších girondistech řádili radikální jakobíni a ještě radikálnější frakce komuny pařížské.

Francouzská revoluce má týž význam v novém vývoji náboženském jako revoluce v ostatních zemích Evropy. Ve Francii se podařilo potlačit protestantismus; ale nepodařilo se potlačit skepsi a ducha protikatolického. Naopak, ta skepse byla ve Francii tím silnější a hlodavější, jako ve všech zemích, které zůstaly katolické. Tam, kde se organizovala společnost a stát moderní na protestantismu, byla provedena revoluce jednou provždy; v zemích katolických revoluce zůstává jaksi chronickou a latentní — dojista historie nové doby nepoučuje o tom nadarmo, že revoluční kvas je mnohem silnější v zemích katolických nežli v protestantských. Revoluce v našem století jsou a byly vlastně jen v zemích katolických (a pravoslavných). V těchto zemích náboženství a církev proti novým názorům stojí příkřeji, konservatism je radikálnější, a odsud ten radikálnější boj starého a nového. V té příčině Francie je přímo typická, a francouzská revoluce právě i s této stránky je bohatým zdrojem poučení.

Kdo pochopí sociální a politický vliv církví a náboženství a obzvláště katolicismu, snadno pochopí tento cha-

rakter francouzské revoluce; arci takové hlubší nazírání ne-
snáší se s tím mělkým a neupřímným liberalismem —
hlavně neupřímným! — jenž dnes spravuje úsudky o po-
litice a historickém vývoji. Ostatně není třeba ani hloub-
ky, jen trocha pozornosti. Ptejme se jen: proč francouzská
revoluce dostoupila své výše tenkrát, když zrušila státní
katolicism a prohlásila náboženství nové? Není mezi te-
rorem roku 1793 a 1794 a zaváděním nových kultů žád-
né příčinné souvislosti? Kdo chce k té otázce podat od-
pověď poněkud správnou, odpoví si zároveň na otázku
po poměru politického vývoje národů a jeho souvislosti
s vývojem názorů náboženských a filosofických. I politika
má své kořeny v názorech na svět a na život — hlubší
politika předpokládá hlubší názory theoretické a živější
snahy a city, povrchní politice stačí povrchní filosofie a
chabé úsilí.

Je tomu letos právě sto let, co se v Paříži a ve Francii
avedlo nové náboženství Rozumu a brzy po něm nábo-
ženství Nejvyšší Bytosti. Před sto lety byla v dómu Notre-
Dame slavena bohyně Rozumu — letos na usmíření to-
hoto rouhání pařížský kardinál Richard předpisuje zvláštní
smířovací pobožnost. Před sto lety utvrzovali republiku
její zakladatelé novým náboženstvím, krajním bojem proti
katolicismu, po stu letech katolicism se utvrzuje republi-
kou, uznáváje právě tu vládní formu, která ve Francii od
sta let ho neuznávala — v tom že by se netajil veliký
problém moderního vývoje, v tom že by se nejevila vnitřní
souvislost státu a církve, politiky, náboženství a filosofie?

Na tu souvislost, na určitém příkladě, čtenáře chceme
upozornit. Nemůžeme ovšem vypisovat francouzskou re-
voluci celou, ale pokusíme se zachytit tu její stránku cír-
kevně-náboženskou, jak k tomu upomínka na kult Roz-
umu a Nejvyšší Bytosti vybízí. Úkolu svému chceme vy-
hovět takovým způsobem, aby se věc stala patrnou z udá-
lostí samých.

Politickou a sociální revoluci francouzskou předcházela revoluce ve smýšlení společnosti; revoluce ta trvala dlouho, byla hluboká, a měli v ní činnou účast i kruhové tí, kdo se potom postavili proti výbuchu politickému. Revoluce ve smýšlení byla provedena filosofií Descartovou a vši novou filosofií a literaturou; revoluci tu prováděl však také Ludvík XIV., prováděl ji Richelieu a všichni ti státníci, kteří se z politických důvodů spojovali s odpůrci katolicismu; revoluci tu prováděl nemravný dvůr versailský, prováděl ji král, jenž chtěl ve své říši vyniknout jako nejlepší kuchař a Beaumarchaisovým jedovatým Mémoires, podkopávajícím všecku autoritu státní, neméně se těšil než nevzdělaná, hrubá Dubarry. Když dvůr a aristokracie pochvalou zasypávala »Figarovu svatbu« a smála se, že ten chudák Figaro, jen aby se uživil, potřebuje více rozumu, než bylo potřeba za posledních sto let k vládě — ve Španělsku — co jiného za chvíli hlásal Mirabeau?

Filosofií byla připravena dogmatika nového kultu Rozumu i kultu Nejvyšší Bytosti. A filosofie v století XVIII. nevypracovala jen tuto, jak ji nazýváme, dogmatiku nového náboženství, nýbrž připravila pro ní i velikou masu věřících. Bylať ta filosofie po výtce filosofií populární, byť ovšem populárnost tenkrát neměla tak široký význam jako dnes; ale filosofie ta se líbila korunovaným hlavám, vzdělané třídy, šlechta, kněžstvo a bohatší měšťanstvo byly odchovány spisy Voltaireovými a jiných filosofů.

Ve filosofii byly dva směry, radikálnější a mírnější. Radikálnější se končil vysloveným atheismem a materialismem — směr to barona Holbacha; mírnější strany vedeny byly Voltairem, Rousseauem — směr to v podstatě totožný s anglickým deismem a s německým osvětnictvím (»Aufklärungsphilosophie«). Avšak co do účinků radikálnější směr atheistický neměl daleko té působivosti jako směr umírněný; radikálové sklízeli, co Voltaire zasel. Voltaire věřil v Boha a chtěl ho dokonce vynalézt, ale tato jeho víra neměla vlivu praktického; za to působily jeho úsměš-

ky nad řádem náboženským a nad církví, a působily, jak už řečeno, ve směru radikálním. Většina lidí se přirozeně přidržela Voltairovy kritiky jednotlivých dogmat, obřadů a politického a sociálního působení církve a náboženství, i bylo jí pak lhostejno, že jejich učitel věřil v Boha. Válečné heslo »écrasez l'infame« — tomu rozuměli a toho se drželi, ať už se slovům dává výklad: zničte *nečestnou*, totiž církev anebo pověru, anebo *nečestné*, totiž náboženství, anebo dokonce *nečestného*, totiž Krista: praktický účín vždy byl týž. Krajní nepřátelství k církvi, a in concreto ke stavu duchovnímu.

Někteří novější pokrokoví dějepisci jaksi se vyhýbají protináboženské stránce revoluce asi tak, jako se konservativní historici vyhýbají inkvisici a podobným událostem. Pravdě se tím neslouží, nezíská tím ani filosofie, ani náboženství.

Z novějších francouzských historiků právě o kultu Rozumu a Nejvyšší Bytosti tak podivným způsobem soudí Aulard.¹⁾ Nechci mu křivdit, možná, že se, vydávaje romanitá akta z doby francouzské revoluce, ztratil v podrobnostech a zásad nevidí. Aulard tedy dokazuje, že pokusy zničit křesťanství a zavést nové náboženství Rozumu nebyly plodem filosofické ideje napřed ustanovené a promyšlené fanatické soustavy. Zákonodárné shromáždění a konvent nechtěly prý zničit katolicismu; do roku 1792, a ještě po pádu králově, státní náboženství vládou se respektovalo. Aulard dokonce vidí v zavedení kultu Rozumu prostředek obrany proti duchovenstvu, které se stavělo proti novým řádům revolucí ustanoveným, alespoň nový kult nebyl prý natolik protináboženským převratem, nakolik prostředkem národní obrany.

Aulard má potud pravdu, že ti, kteří kult Rozumu zaváděli, neměli žádné soustavné filosofie; ale z toho nejde,

---

¹⁾ Aulard: Le culte de la Raison et de l'Être suprême, 1892.

že ho filosofické soustavy nepřipravovaly. Proto však, že nový kult rychle zanikl a v duši národa žádných hlubokých sledů nezanechal, nelze dovozovat, že ateistický převrat byl jen povrchní a více politický než náboženský; povrchní byl a směšný všecek ten kult, povrchní a směšní byli demagogičtí faiseurové jeho, ale fakt, že bylo oficiálně zrušeno státní náboženství, že byla zrušena bohopocta a že chrámy křesťanské po celé Francii třeba i po krátkou dobu přeměněny byly v chrámy Rozumu a později Nejvyšší Bytosti — fakt ten a celá řada faktů předchozích a jej způsobivších je symptomem veliké a hluboké změny v smýšlení francouzského národa v tom ovšem dosahu, který roku 1793 «národ» měl. Aulard arcí ukazuje k tomu, že prý prvou příčinou vystoupení proti oficiálnímu katolicismu stal se odpor kněží proti občanské přísaze; když prý se duchovenstvo vymykalo příkazům vlády, teprve potom a proto zákonodárné shromáždění musilo se postavit proti kněžím, odpírajícím vládě poslušenství, ale vláda prý stihala jen jednotlivce a nikoli jejich učení. Jakmile prý se církev spojila s odpůrci republiky, republika se postavila přirozeně proti ní, a radikální změna nastala, když se na některých místech poznala agitace duchovenstva proti republice. Protináboženské hnutí a zejména zavedení kultu Rozumu podle Aularda tedy sluší vyložití hrožícími politickými událostmi, taktikou církve, nepřátelskou republice a sebeobranou republikánské vlády.

Proti tomu za sebe opět můžeme jen říci, že Aulard správně ličí bezprostřední příčiny protináboženského, protikatolického hnutí, ale tím nikterak není vyloženo a pochopeno hnutí samo a jeho kulturní význam.

Že nebylo všechno duchovenstvo poslušno revoluční vládě — tomu se nelze divit, ani nelze duchovenstva proto odsuzovat. Vina francouzského duchovenstva, a to Aulard také a správně vytýká, je v tom, že svým světským životem a svým náboženským indiferentismem podkopalo v nejširších vrstvách všechnu úctu k náboženství a k svému

stavu. Nejeden abbé hlásal totéž, co hlásal Voltaire — jaký tedy div, když se lid držel toho, co viděl a co slyšel. »Chcete« — ptá se Voltaire — »aby národ váš byl silný a mocný? Ať tedy stát panuje nad církví.« A totéž hlásal abbé Raynal: »Není jiného koncilia nežli ministerská rada královská. Kde se shromáždili vládcové země, tam se shromáždila i církev... Není jiných apoštolů než zákonodárce a jeho služebníci. Není jiných svatých knih nežli ty, jež byly za svaté uznány. Není jiného božského práva než blaho státu.« Tak psal před revolucí kněz, a k tomu chovanec jesuitů, jehož liberalism roku 1781 parlamentu tak se nelíbil, že jeho slavný spis spálil... A podobných francouzských abbé bylo před revolucí velmi mnoho. Atheista Helvetius nepsal po Raynalovi příkřeji, propovědév, že »všecko stává se zákonným pro blaho obecné« — služebníci církve právě ve Francii proti tradicím velikých papežů úsilně zvětšovali moc královskou a obestřeli stát gloriolou, před kterou se roku 1793 ateisté kořili v prachu... Právem řekl o Richelieuovi jiný novější historik francouzský, že tento kardinál přivedl do vnitřní politiky jakýsi mysticism: »Věřil v království téměř tolik, kolik v božství. Přispěl k tomu, že se z monarchie stal druh polonáboženství.«²⁾ Ano — hierarchové francouzští neprotivili se absolutismu Ludvíka XIV., naopak pracovali k jeho zesílení, domnívajíce se, že užijí moci jeho ve svém prospěchu. Po královi, jenž vydal hrdé heslo »stát jsem já«, staly se ve Francii státem maitressy Ludvíka XV.; darmo chránělec markýzky Pompadourové Mercier de la Rivière dokazoval, že despotism je euklidovsky oprávněný, tedy jako matematika jistý a správný. Kněz Sieyès — opět kněz — stal se hlavním duchovním rádcem revoluce. Abbé Sieyès z gruntu vyvrátil dílo kardinála Richelieu. »Co je třetí stav? Všecko. Co byl posud? Nic. Co chce? Něčím býti.« Odpověď k těmto známým třem otázkám bylo slavnostní

2) D'Avenel: *Richelieu et la monarchie absolue*, IV., 1890.

prohlášení lidských a občanských práv *Sieyès*em redigovaných. Když vnuk Ludvíka XIV. potvrdil tato práva a konstituci na nich zbudovanou svou přísahou, bylo již pozdě — trůn i oltář byly ořeseny a již již padaly... vnučkové Richelieuovi udělali z Notre-Dame chrám Rozumu a vojenský depot vína. Oltář ve Francii příliš sloužil trůnu — »a jeho ruce spleťly posledního kněze střeva a udělaly provaz na posledního krále«, věstil surovým proctvím v jednom ze svých kusů Diderot. A jakoby na potvrzení toho, credo z církevní missa solemnis (zapomenutého nyní komponisty Holtzmanna) stalo se válečným zpěvem revolučním — v marseillaise...

Hnutí protináboženské nebylo zahájeno revolučními vládami, nýbrž vládou nešťastného toho slabocha, krále Ludvíka samého, a ten pokračoval na dráze jasně vytyčené již roku 1764 zrušením řádu jezuitského. Hned na počátku revolučního kvašení (13. února 1790) byly zrušeny sliby klášterní, a v prosinci téhož roku (26.) král potvrdil civilní zřízení duchovenstva. Podle tohoto zřízení obce si volily faráře, departementy biskupa; duchovní soudnictví bylo zrušeno a papeži neponecháno ani právo dispensační a právo kanonického ustanovování. Král i v tomto případě, jako v jiných, jednal neupřímně; doufal, že odpor papežův zstraší navrhovatele — avšak přepočítal se král.

Shromáždění zákonodárné jednalo podle nového zákona. Církevní administrace se upravila podle zásad nové ústavy, rozměřujíc na příklad biskupské diecése podle nového politického rozdělení departementního. Nejdůrazněji hájilo autority státní proti církvi, žádajíc po kněžích, aby na ústavu přísahali. Kněží, kteří tomu odpírali, byli dáni do výslužby; ovšem právě odsud vznikaly ustavičné spory a vzájemná nedůvěra. Nepřísahalot na ústavu více než třetina kněží.

Avšak hnutí radikální rostlo; a když konečně král od-

straněn a odpraven (21. ledna 1793), teror revoluční jevil se také v hnutí náboženském. Konvent republikánské vlády snažil se sice v otázkách náboženských býti zdržlivým, ale přece krok za krokem povoloval nátlaku.

Nátlak ten se jevil nejurčitěji v nejrozmanitějších radikálních peticích, jako na příklad, aby se kněží neplatili z veřejných peněz, aby se zakázaly veřejné obřady církevní a tak podobně. Avšak přicházely i petice, aby byl katolický kult zachován. Konvent se tedy snažil býti nestranným, hradě se za svobodu svědomí a kultu. Přece však rozhodně stranil radikalismu. Nařídil, aby biskupové neměli důchodu ročního, přesahujícího 6000 franků; avšak schválil také kněžské sňatky, jež se už delší dobu zavíraly.

Proticírkevní a in concreto protikněžský směr rostl. Deputace učitelů na příklad žádala konvent, aby se zavedlo vyučování nucené a bezplatné; dítě (!) však předneslo žádost, aby se místo modlitby k tak řečenému Bohu vyučovalo zásadami rovnosti, lidskosti a konstituce.

Když přicházely petice z rozličných měst, aby se zvony přelívaly v děla, konvent, jakoby z důvodů politických, dal svolení, žádaje, aby v každé farnosti zůstalo po jednom zvonu, ostatní aby se do měsíce vláde daly k dispozici. Zvony se tedy sdělávaly s věží. Když zvony, tedy i ostatní nářadí církevní — řekli si vášniví záštitníci republiky, k nimž se zajisté ochotně přidávali lidé, kterým při věci nešlo než o zisk. Olupovaly se kostely a chrámy, cenná nářadí posvátná hromadně se svázela, prodávala anebo přelávala v zlato a stříbro pro účely obecné a státní. Že při tom svatokupectví stát zle pochodil, netřeba ani zvláště vytýkat; vlastenecké svatolupičství nezřídka se končilo hnusným hýřením, aleluja s carmagnolou byly v divokém spojení.

V čele radikálního směru protináboženského a církevního kráčela komuna pařížská. V jednotlivých okresích města byl postupně zrušován katolický kult a s ním i náboženství samo. Co se v Paříži dalo, bylo, alespoň v idej, vysloveným atheismem. Naproti tomu konvent a Jakobíni

přestali na deismu. Při důležitosti, kterou v centralisované Francii hlavní město mělo, a živou agitací, která se z Paříže v městech venkovských zahájila, snadno lze vysvětlit, že příklad Paříže silně působil.

 Iniciativa v Paříži připadla Chaumettovi.

Chaumette nebyl člověk zlý ani špatný; naopak usiloval o povznesení lidu a o pořádek v obecních institucích. Chtěl, aby se lidu dostalo vyučování, staral se o chudinu. On na příklad potlačoval prostituci, pokládaje ji za zbytek monarchismu a katolicismu, vykládaje zlo existencí lidí nečinných (šlechty) a neženatých (kléru). Ve věcech náboženských byl fanatik, obmezený fanatik. Chaumette toho dovedl, že komuna zakázala — 14. října — všecek církevní obřad mimo chrámy; zakázal církevní obřady pohřební, a obřady civilní pro bohaté i chudé měly býti stejné. Na hřbitovy byla postavena socha spánku a zasazeny na místě smutných cypřišů stromy veselé a silnou vůni vydávající — strach před smrtí patrně takto se měl překonat. Zakázán byl všecek pouliční prodej náboženských obrázků a tak podobně — vůbec náboženství úplně mělo být zatlačeno z veřejnosti. Proto konečně i sochy Panny Marie byly všude nahrazeny sochami Marata a Lepelletiera.

Vedle Chaumetta v témž směru snažili se ještě Gloom a Hébert.

Pruský baron Gloom, přišlý do Paříže »representovat«
člověčenstvo, byl nadšeným hlasatelem a misionářem všeobecné, všelidské republiky a kultu Rozumu. Jeho vyznání znělo: Není jiného Boha než příroda, není jiného suveréna než člověčenstvo, národ je Bůh! O své všeobecné republice napsal i spis, jsa vůbec literárně činný.

Z trojlístku sujet skutečně zlý a špatný byl Hébert. Svou filosofii, důstojnou sluhy vyhnaného ze služby pro krádež, zjevoval v mizerném demagogickém plátku Pére Duchesne, a všecku svou nízkost prokázal ve falešném svědectví proti královně, již obžaloval ze smilství se synem. Hébert měl v komuně veliké slovo — odměněn byl dokonce korunou,

když (v květnu 1793) propuštěn byl z vazby, do níž byl konventem vsazen, kteréžto pocty však velikomyslně nepřijal. Z jeho hlavy zrodily se návrhy, jako na příklad aby se zbořily všechny věže — přiči prý se zásadě rovnosti.

Netoliko v komuně, nýbrž všude zavládá malicherná a krátkozraká praktickost — zahrady na příklad se mají zrušit a posázet zeměky. Návrhy takové obyčejně zůstaly jen na papíře, ale charakterisují své původce. Z podobných důvodů stoupenci Hébertovi a Chaumettovi brojili netoliko proti přepychu, ale i proti umění a uměleckému vkusu; obřad církevní zdál se jim také býti přepychem a zbytečným. Arci nejeden z těch apoštolů prostého života sám žil proti svým zásadám.

Jako v Paříži i na venkově — v městech — radikálové postupovali týměž způsobem; ba na venkově někteří předstíhovali Paříž. Patronové měst byli zaměňováni světskými »svatými«, na příklad »Brutem«, města si měnila názvy (na příklad St. Denis ve Franciade), kněží byli rozehnáni (deprêtrisation), a konventu se oznamovalo, že »dechristianisace« úplně je provedena. Některé petice a zprávy dýchaly vášní přímo ukrutnou. V jedné se mluví na příklad o »černém živočichu, zvaném: farář«; v druhé se oznamuje, že »butika lži, přetvářky a lenivosti« (= kostel) je zavřena a tak podobně. Z této příčiny konvent se usnesl pod tímto nátlakem na zákoně, že všichni občané mají právo ustanovit si kult podle své vůle a zrušit obřady, které se jim přestaly líbit.

V radikálním směru velice působilo zrušení katolického kalendáře — 5. října — a zavedení kalendáře republikánského; ačkoli se to učení nedotýkalo přímo, přece se tím »dechristianisace« podporovala i oficiálně; ještě více působilo, když bylo zakázáno všem duchovním vyučovat v národních ústavech a školách; vojsku, školám a všem obcím byly poslány životopisy proslavených heroů republiky.

Přes to, že se vláda oficiálně pořád zdržovala, jednot-

liví členové její a úředníci svou autoritou předstíhovali, možná i tlumočili pravé její smýšlení. Tak na příklad Fouché, jeden z revolučních komisařů, na venkově o své újmě zaváděl »kult republiky a přirozené mravouky na místo dřívějšího náboženství svatoušství a předsudků«; nařídil, aby se pohřby daly bez náboženského obřadu, a v městě Neversu uspořádal slavnost bohyně Vesty a postavil chrám Amora, aby se v něm uzavíraly sňatky.

Tak přišlo k rozkřičenému sedění konventu dne 7. listopadu 1793. Konvent jedná o petici »konstitučního« faráře Parensa, počínající se frází: »Jsem kněz, jsem farář, tedy šarlatán«, a končící se žádostí za státní pensí. Právě se petice odevzdává bernímu výboru — přes to, že učinila na mnohé dojem velmi špatný — tu do síně vstupuje »konstituční« biskup pařížský Gobel, doprovázený svými vikáři a pověstným předsedou obce pařížské Momorem, obecním prokurátorem Chaumettem a jinými úředníky obecními. Momoro oznamuje ve jménu přicházejících, že klérus pařížský vzdává se své pověry, chtěje napořád sloužit jen svobodě, rovnosti a pravdě. Na to biskup Gobel v krátké řeči potvrzuje, že narodiv se jako plebejec, vždy ctil suverenitu národa; národ svěřil mu úřad biskupský, národ žádá, aby se úřadu vzdal, je tudíž národa poslušen. Na to složil odznaky svého úřadu, prsten a kříž, na stůl konventu a nasadil si červenou republikánskou čepici na znamení své oddanosti ideám jakobínským. Po biskupu tutéž komedii provedli jeho vikáři. Předseda konventu, jakýsi Halvi, přijal prohlášení Gobelovo nastudovanou řečí o Nejvyšší Bytosti, Ctnosti a tak dále, načež Chaumette učinil návrh, aby tento historicky památný den dostal své zvláštní místo v republikánském kalendáři. Po tomto návrhu povstali čtyři duchovní poslanci — mezi nimi protestantský farář z Toulouse — aby učinili po příkladě Gobelově. Ubohý Gobel — ubohý svou slabostí a poddajností — neměl asi tušení, že dříve než půl roku uplyne, složí svou hlavu na guillotíně! Sedění se skončilo mužným prohlášením biskupa

z Blois, abbé Grégoira: byl prý vždy přítelem svobody a nepřitelem pověry, ale úřad svěřený a věrnost svému náboženství zachová, dovolává se platnosti zákonem zabezpečené svobody.

Rozumí se, že komedie s Gobelem byla umluvena; Gloom byl biskupského slabocha náležitě zpracoval. Taková zvláštní theatrálnost je pro hnutí charakteristická. Při všech těchto a podobných počinech »atheistům« šlo především o vnější stránky náboženské, tedy o kult a církevní zřízení, a proto nahrazovali starý obřad novým. Vymýšlely a pořádaly se v Paříži všelijaké slavnosti a zaváděly pak po městech menších, ačkoli i tam byly v té příčině vynalézavé hlavy. Je však pochopitelné, že nové obřady jsou namnoze napodobením obřadů zrušených.

Je zajímavé a poučné vidět, jak v tehdejší rozechvěné době symbolisace má veliký úkol — již v tom se dá postřehnout jakýsi prvek náboženský. Bude snad čtenáři zájmat, popíšeme-li mu republikánskou slavnost národní; pozná, že právě i při takové slavnosti metafysika a náboženství mají svůj patřičný podíl.

Veliká slavnost taková odbyvala se v Paříži dne 10. srpna 1793 na náměstí Bastilly. Postavena byla socha Přírody, z jejích prsou vytékaly pramenové čisté vody a četl se nápis: »My všichni jsme její děti.« Vedle Přírody stály ještě socha Svobody a Lidu (ohromný Herkules). President konventu Hérault de Séchelles zahájil slavnost touto řečí, ducha nového náboženství charakterisující: »Přírodo, královno divochův i civilisovaných národů! Tento nescíslný lid, shromážděný před Tvým obrazem s prvými paprsky slunce, je Tebe hoden — je svoboden. Na Tvém lůně, v Tvých svatých pramenech našel opět své právo — národ se obrodil. Po stoletích otroctví a bludu musil se vrátit na Tvé prosté cesty, aby si vrátil svobodu a rovnost! Ó přírodo! Přijmi výraz věčné oddanosti Francouzů Tvým zákonům ať čisté vody, prýšticí se z Tvého nitra, posvěti to veliké spojení bratrství a rovnosti všech přísahajících

Ti v tento den, spojení ze všech nejkrásnější, na něž slunce kdy svítilo od těch dob, co se rozsvítilo v nekonečném prostranství a tak dále. Na to zanícený řečník naplnil pohár vodou a dával zástupcům národa pít . . . Těch zástupců bylo 87, po jednom z každého departementu; když se zástupce napil, spustilo dělo, a když dopil poslední, spustila děla všechna najednou. Na to se hnuli zástupcové, a sice zmíněných 87 a k tomu ještě 7000 venkovských vyslanců, každý nesl olivovou ratolest . . . Za poslanci, zástupci a vyslanci kupil se lid . . . Procesí vytáhlo na pole Martovo a postavilo se tak, aby představovali pravou Svätou Horu.

Tato slavnost stála — 1,200.000 franků, nepočítajíc cestovné a zaopatření těch 7000 zástupců lidu.

Slavnost tato a jí podobné neměly na lid hlubšího vlivu. Není divu: filosofické fraze byly mu nesrozumitelné, ani mu neimponovaly; kdo trocha myslel, musil si říci, že mu socha kteréhokoli svätého je milejší a že obřad věky posvěcený je krásnější a velebnější a — hlavně — i daleko *rozumnější*, než všechna ta nová cvičení v hymnech deistických, pantheistických a atheistických. Podtrhujeme slovo *rozumnější*, neboť v tom tkví: všechny ty pokusy, i pokus o kult Rozumu, nerovnaly se zdaleka rozumnosti kultu starého, a proto neobstály, zanikly, sotva se zrodily. Vždyť ani esthetickému vkusu nevyhovovaly všelijaké ty velesochy z lepenky a malty. Lid se pro ta divadelní představení nenadchl; či měla se mu líbit proto, že je odehrávali na ulici poslancové a ostatní veřejní činitelé?

Chaumette a jeho přátelé nebyli spokojeni, pokud se jejich náboženství neztělesnilo ve formy viditelné; proto se na jeho návrh z metropolitánského chrámu Notre-Dame udělal chrám Rozumu a místo nedělního kultu byly zavedeny pravidelně »neděle« republikánské. Obřad při tom byl asi tento: Hlava města a obecní úředníci přečetli

v chrámu Rozumu práva člověka a nejnovější vládní nařízení; promluvili o tom, co se děje na bojišti, a dali zprávu o událostech poslední dekády. Pak se přečetly pokyny, rady a stížnosti, hozené do »úst pravdy« — schránka v chrámě Rozumu — nějaký řečník promluvil mravokárnou řeč; hudbou a zpíváním republikánských hymen končila se tato republikánská »mše«. V chrámě byly dvě tribuny, jedna pro starce, druhá pro těhotné ženy, s nápisy: »Úcta stáří — úcta a péče ženám těhotným.«

Avšak tyto obvyklé svátky neuspokojovaly, kult Rozumu se musil zahájit velikolepou a okázalou slavností národní. Proto 10. listopadu 1793 byla uspořádána obcí pařížskou veliká slavnost Rozumu v novém chrámě Rozumu. Toť ona slavnost, o které se obvykle mluví a již tedy chceme teď skizzovat.³⁾

Uprostřed chrámu vyzdvížena byla jakoby hora, posetá drahocennými látkami; na hoře vystaven byl »filosofii« v řeckém slohu chrám; vedle chrámu čnely trůny »Rozumu« a »Svobody«. Slavnost se počala hudbou; za hudby vycházelo z chrámu procesí bílé oděných družiček, až se objevila bohyně Rozumu — herečka Maillard — v bílé říze s modrým — barva nebes! — pláštěm přes ramena, vlasy rozpuštěné, na hlavě čapka svobody. Zasedla na svůj trůn, zapálivši ohromnou pochodeň, představující světlo filosofie; Chaumette klekl před ní a zakuřoval kadidlem — před ním na zemi povalená socha Panny Marie . . . . Choristky z opery zapěly hymnu, Chaumette měl slavnost-

³⁾ Při vypsání jednotlivých slavností a vůbec i jinde možná ta ona podrobnost není udána správně; v různých spisech o věci jsou značné odchylky. Tak na příklad jedni udávají, že bohyně Rozumu dne 10. listopadu byla Mme Momoro, druzí jmenují jakousi herečku, třetí mluví o prostitutce a podobně. Srovnával jsem údaje, pokud možno bylo, s prameny nejspolehlivějšími, zejména s Moniteurem tehdejší (Gazette nationale ou le Moniteur universel), přes to tu i tam jsou asi omyly. Nejsa si jist, mnohé zajímavé detaily, od historiků vypravované, jsem proto pomínul. Ostatně nešlo mi o podrobnosti.

ní řeč, a na to se celé shromáždění odebralo do konventu; čtyři občané nesli bohyni na sedadle dubovým ověčeném — bohyně se opírala o kopí. V konventě Chaumette představil bohyni řečí velebíci rozum, jenž se zahošťuje místo fanatismu, oznamuje »zákonodárcům«, že Francouzové slavili jediný pravý kult, kult svobody a rozumu: »Tam jsme opustili idoly nežijící k vůli Rozumu, k vůli tomu obrazu živému, mistrovskému dílu přírody.« Po těchto slovech odhalil živou bohyni Rozumu — president konventu posadil ji na okamžik vedle sebe a dal jí bratrský polibek, a shromáždění propuká v nadšené: »Ať žije Rozum! Pryč s fanatismem! Ať žije republika!« Na to se zase celé shromáždění vrátilo do domu i s konventem, »oplatit Rozumu návštěvu«.

Nový kult Rozumu, jak vidět, měl své přívržence v širších vrstvách pařížského lidu; nikoli republika, ale komuna pařížská měla ve věci vedení. Nový kult nebyl by však ani na ty širší vrstvy působil silněji, kdyby se rozčilení nebylo živilo událostmi jinými. A právě v dobu, kdy se nový kult zavedl, šířila se zpráva, že se kněžstvo tajně spiklo. Generální rada pařížská vydala proto dne 23. listopadu své nařízení nejradikálnější: »Protože sám národ dal na jevo, že si nepřeje jiného kultu než kult Pravdy a Rozumu, generální rada ustanovuje: Všecky chrámy a kostely všech možných vyznání v Paříži buďtež neprodleně zavřeny; kněží a služebníci kultů budou odpovědni za nepořádky, které by se následkem náboženských přesvědčení vyskytovaly; kdo se pokusí otevřít chrám nebo kostel, bude žalafován jakožto osoba podezřelá; revoluční komitěty budou co nejpozorněji bdít nad kněžími, a konečně: konventu bude dodána petice, aby vydal nařízení, jímž se kněžím odnímají všeliké veřejné úřady a nedovoluje účastniti se zhotovování zbraní.«

Kult Rozumu se nyní rychle šířil v departementech. Aulard tvrdí a dokládá to důkazy, že nebylo jen poněkud většího města ve Francii, jež by alespoň na čas nebylo za-

vedlo nově náboženství; je podivné, že právě ta místa, jež byla pokládána za nejvěrnější sídla katolicismu, oddávala se novému kultu s jakousi přímo zuřivostí.

Pokud se venkova týká, lze konstatovat, že nový kult na mnohých místech slavil se velmi vážně; avšak jinde, jak i v Paříži, kultu Rozumu napomáhal Bacchus a Venuše — ženy, ne vždycky nejlepší, představovaly bohyni Rozumu, a slavnosti se končily rozpustilostí a nemravností.

Avšak nadšení pro Rozum záhy utuchlo. Sotva že byla nová bohyně postavena na zhanobené oltáře křesťanských svatých, byla svržena — kult Rozumu zaměněn kultem Nejvyšší Bytosti.

Kult Rozumu se nemohl dlouho udržet, již pro svou abstraktnost a prázdnotu, jak jsme již řekli. Obřadový hocus pocus nemohl se na dlouho líbit nikomu, kdo si věc přemyslel. Povstávali tedy brzy odpůrcové i v konventě samém.

Proti novému kultu se postavili radikálnější svobodomyslníci. Jejich mluvčí správně ukazují na nedůslednost jevící se v počínání těch, kdo spalují sice modlitební knihy, kříže a jiné znaky »pověry«, ale ve svém rozumu neučinili ještě dokonalé autodafé všemu náboženskému přesvědčení. Nelze prý býti republikánem na zemi a na věčnosti royalistou... mají se v národě šířit metafysické názory Lockovy a Condillacovy — a národ musí přivyknout vidět v soše pouze kámen, na obraze pouze barvy a plátno, sic jinak zabředne v úplný polytheism...

Největším odpůrcem nového kultu Rozumu byl však Robespierre a jeho přívrženci. Robespierre byl a zůstal věrným přívržencem Rousseaua a jeho náboženských zásad, a hlavně byl fanatickým obhajcem víry v »Nejvyšší Bytost« a v nesmrtelnost duše. Když Hébert, Chaumette, Gloatz a jejich přívrženci zaváděli svůj kult, Robespierre zuřil; s Robespierrem v tomto punktu souhlasil Danton, jenž »kněžoury ateismu« více nenáviděl než »kněze pověry«. Avšak Robespierre a jeho přívrženci chystali se vystoupit, až by

blouznění pro rozum utuchlo — a mohli vystoupit velmi brzy. Nadšení pro kult Rozumu se záhy vykoufilo, a lid již již se počal ohlížet po svých starých chrámech vlastně nezapomenutých — v tom okamžiku Robespierre pokládal za vhodné zavést kult Nejvyšší Bytosti.

Vypíšeme tedy nyní, jak Robespierre postupoval. V tom postupování se právě jeví charakter Robespierrov, i bude nám snad možno, nahlédnout do duše tohoto člověka, a tím zároveň do značné míry postihnout charakter revolučního teroru a revoluce vůbec. Proti některým nesprávným názorům o Robespierrovi a o revoluci francouzské pečlivé konstatování faktů především je potřebné.

Robespierre počal svou theologickou výpravu napřed v klubě velmi vypočítavě. Když pozoroval, že kult Rozumu ztratil téměř všecek svůj kredit, zabezpečil si napřed souhlas svých přívrženců; vláda sama se oficiálně halila v nestrannost, ačkoli všem rozumnějším nejapnosti Gloomu a Chaumetovy dávno byly proti myslí. Pod rouškou nestrannosti ukrýval se také již úmysl, v příhodnou dobu zabočit na konservativnější dráhy, a kult Nejvyšší Bytosti a jeho dogmata byly konservativnější.

Robespierre začal v klubu (jakobínů) hned 21. listopadu důvody čistě politickými. Ukazoval, jak se celá Evropa odvrací od Francie proto, že se kultem Rozumu úplně rozešla s náboženstvím. Argument působil mocně — neboť už dávno pálil mnohé jakobínské úsudky Evropy. Vždyť si můžeme představit, jak se všude o novém náboženství a kultu Gloomu a soudruhů mluvilo a psalo. Tento moment padá velmi mnoho na váhu; vždyť celá Evropa, alespoň její monarchicky smýšlejší vrstva, potírala revoluci a republiku, jsouc k tomu četnými a mocnými emigranty francouzskými vydatně nabádána, Podobně z politických důvodů Robespierre odsuzoval zejména ateismus nového kultu, ačkoli k tomu, jak Aulard připomíná, neměl vlast-

ně příčiny, neboť kult Rozumu ve skutečnosti prý nebyl ateistický. Nebyl a byl. Náboženství Rozumu bylo, jak jsem už řekl, ateismem v ideí, totiž podle zámyslů svých zakladatelů; ale ten ateismus nebyl důsledný, nebyl filosofickým přesvědčením, obzvláště když se chtěl stát zároveň kultem populárním. Byla to divná směsice názorů metafysických a mythických — nalezneš silné prvky polytheistické, pantheistické a jiné, v nichž se však zřejmě odrážel racionalismus doby — odsud také kult *Rozumu*.

Robespierre upotřeboval ateismus k obžalobě — z aristokratismu, a to působilo. Radikálové mu sice odpovídali, že spojení ateismu a aristokratismu je nahodilé, že tyranie a aristokracie ho upotřebují jako zbraně protirevoluční. Radikálové, jak jsme již upozornili, souhlasili dokonce s odsuzováním kultu Rozumu, ale ovšem zpečovali se přijmout důvody Robespierrovy pro novou dogmatiku deistickou. Avšak Robespierre měl již vyhráno. »Ať si filosof — argumentoval — dovozuje mravnost z jiného pramene, ale chraňte se urazit posvátný instinkt, všeobecný cit národů. Kdyby Boha ani nebylo — deklamuje s Voltairem — musil by se vynalézt.« Lid potřebuje víry v »Nejvyšší Bytost«, aby zůstal mravný — tomu starému politickému argumentu i ateističtí lišáci přikyvovali.

Konvent se rozdělil na dvě strany — nemaje po prvních pokusech Robespierrových ještě tušení, že na místě kultu Rozumu chce zavést kult Nejvyšší Bytosti a sám být jeho veležrecem. Danton se k němu připojil, domnívaje se, že postačí theoretická diskuse v konventě a zákonem garantovaná volnost přesvědčení. Právě Danton svou řečí 26. listopadu dopomohl Robespierrovi k rozhodné většině; důrazně horlil proti zneužívání národního shromáždění »náboženskými maškarádami a urážením Nejvyšší Bytosti«.

Proti Robespierrovi »atheisté« také nelenili; objevily se záhy karikatury, vypodobující ho v kněžském habitu při modlitbě, s podpisem: »Nepřítel filosofie«. Robespierre

však pracoval vši parou proti svým odpůrcům. Ve svých řečech proti ateismu nezapomínal především také působit na náboženský cit žen a vedle toho ustavičně a soustavně využítkovával politické nálady. Úspěch byl na jeho straně. Cítil brzy tak pevnou půdu pod nohama, že vystupoval proti ateistům odkrytě a hned se vši rázností. Časové skutečně úžasně rychle se měnili. Od veliké slavnosti Rozumu sotva prošlo čtrnáct dní, a pařížská rada 28. listopadu odvolala své nařízení o zavření katolických kostelů — nařízení tedy ani týden nezestárla. Dne 29. listopadu Hébert (I) ve svém listě vyzýval k následování Krista. Dne 6. prosince konvent vydal nové nařízení k ochraně svobody kultu. Týž Hébert (7. prosince) zříkal se v novinách Chaumetta, 10. prosince Glootz byl vyloučen z klubu jakobínů, 14. prosince konvent vydal manifest jakožto «Odpověď na manifest králů, spojivších se proti republice», v němž se odmítá obžaloba, jako by v republice nebyla svoboda vyznání; revoluce — čteme — není bezbožná («nous ne sommes pas des impies»). Konečně 16. prosince jakobínský klub se usnesl, aby všichni aristokraté ze společnosti byli vyhoštěni; že to neplatí proti kněžím, výslovně bylo vyřčeno.

Tím bylo po oficiálním ateismu — vánoce se slavily již ve většině chrámů obvyklým způsobem. Z jara pak nového roku 1794 začaly odpravy zakladatelů kultu Rozumu. 24. března skončili guillotinou Hébert, Glootz, Momoro, 15. dubna padli Chaumette, Gobel a jiní. Nic tedy neprospeklo bezcharakternímu biskupovi slavnostní prohlášení, že je plebejcem a že se ve všem podřizuje lidu, právě tak jako Héberta nezachovalo, že se zříkal ateismu a všech jeho bludů, Héberta nesoudili jen pro zločiny politické, stačila obžaloba, že — kradl šátky a košile! . . .

Tyto a jiné oběti lidských životů Robespierre kladl na oltář své Nejvyšší Bytosti, až konečně 7. května (1794) stal se jejím oficiálním veležrecem. Člověk si musí přechřst

jeho řeč v konventě o Bohu a o nesmrtelnosti duše a srovnat ji s jeho skutky, aby pochopil toho deistického inkvizitora. Vášně mají mlčet, a národové, kteří se chtějí dodělat úspěchu, mají naslouchat hlasu moudrosti . . . Republika — čteme — je ctnost, nepřátelé Francie jsou vtělením zlého; republikáni musí být lepší než monarchisté, a proto musili padnout i Danton a jiní. Dokazuje jsoucnost Boha a nesmrtelnost duše, dovozuje zároveň, že národ musí učení to zachovat a mít v největší uctivosti. Víra ta není věrou kněží; kněží jsou pro mravnost, co šarlatáni jsou pro medicinu — Bůh přírody není Bůh kněží a tak dále.

Takovýmto způsobem Robespierre přemlouval a zpracovával své přívržence, až konečně, zmíněného již 7. května, konvent slavnostně prohlásil existenci Nejvyšší Bytosti. Toto památné nařízení zní:

§ 1. Francouzský národ uznává existenci Nejvyšší Bytosti a nesmrtelnost duše.

§ 2. Uznává, že kultem Nejvyšší Bytosti nejdůstojnějším je plnění povinností člověka.

V dalších paragrafech se ustanovují a upravují svátky, a to slavit se mají každý »decadi« (10. den místo neděle) po pořádku slavnosti ke ctí: Nejvyšší Bytosti, člověčenstva, národa francouzského, dobrodinců lidstva, mučedníků svobody, svobody a rovnosti, republiky, svobody světa, lásky k vlasti, nenávisti tyranů a zrádců pravdy, spravedlnosti, stydlivosti, slávy, přátelství, mírnosti, udatnosti, poctivosti, heroismu, nesobectví, stoicismu, lásky, věrnosti manželské, lásky otcovské, něžnosti mateřské, oddanosti synovské, dětství, mládí, mužství, stáří, neštěstí, zemědělství, průmyslu, předků, potomků, štěstí.

V dekretě zároveň se znovu garantuje volnost kultů. Robespierre svůj deistický fanatism chytře odíval maskou svobody. Konvent se mýlil, domnívaje se, že prohlášením deistické dogmatiky věc bude skoncována; Robespierre chtěl nejen dogma, ale především kult.

Robespierre a jeho věrní pomocníci velmi dovedně připravovali deistické papežství. Mnozí prohlášení konventu vítali s upřímnou radostí; s upřímnou radostí se však mísila i neupřímná.

Klub jakobínů a po něm četné spolky přicházely konventu poděkovat za »vznešený« dekret, adresy ze všech končin vyslovovaly radost obyvatelstva, že »bleskem spasným zničen atheism« a že dána »všem pravým republikánům povznášející idea žítí svobodně pod zrakem Bytosti Nejvyšší a v očekávání nesmrtelnosti duše«. V obecném nadšení ostatky Rousseauovy přeneseny do pantheonu — všude se mluvilo a horovalo o ctnosti a Nejvyšší Bytosti.

Zároveň Robespierre dovedně pro sebe využítkoval atentátu proti němu chystaného. Mladá dívka přišla do jeho bytu a chtěla k němu být předvedena; Robespierre byl však odešel, podezřelá dívka byla zatčena, i nalezeny u ní dva nože. Příznala se, že je royalistkou. Podobně i jakýsi Ladmiral číhal na Robespierra, a když se Robespierre nedostavil, střílil po Collotu d'Herboisovi, muži po Robespierrovi tenkrát — jsme pořád v květnu 1794 — nej-mocnějším. Collotu d'Herboisovi také se nic nestalo. Konvent s velikým zadostiučiněním vyslechl zprávu o atentátu, a Robespierre velmi chytře užil pro svou osobu »zázračného zachránění«, jakožto důkazu, že Nejvyšší Bytost oči-vidně se stará o jeho život. »Já, jenž nevěřím v potřebu žítí, věře pouze ve ctnost a Prozřetelnost, ocitám se v stavu, do něhož vrahové mne jistě nechtěli přivést; cítím se ji-stějším než kdykoli dříve proti zlobě lidí. Zločiny tyranů a nůž vrahů učinili mne svobodnějším« a tak dále.

Robespierre byl absolutním pánem situace. Lid se mu kořil a zbožňoval ho. Zbožňoval v pravém slova smyslu. Kolem něho se utvořil celý dvůr osob, žijících jen pro jeho vůli a choutky, a zejména charakteristická je jakási tělesná stráž četných dam, jež pod vedením jakési staré markýzky Robespierrovi posluhovaly, pokládajíce ho za nic méně než za Nejvyšší Bytost samu.

Na charakter Robespierřův, obzvláště na jeho kněžourství, vrhá světlo docela jasné fakt, že byl ve spojení s jednou náboženskou sektou, jíž se stal a udělal mesiášem. V lidu totiž bujelo v té době sektářství, mezi jiným jakási Kateřina Théot, zvaná matkou boží, založila sektu velmi rozšířenou a od lidu váženou; tato »matka boží« prohlašovala Robespierřa za jednoho z dvou očekávaných mesiášů — druhý byl kartouzský mnich Gerle, proslulý svými viděními; právě s tímto mnichem byl deistický papež v důvěrném spojení. Demagog-žrec využítkoval i pověry pro — pověru svou a pro své zveličení. Netušil ovšem, že právě toto spojení s Théotovou za nedlouho mu bude zkázně.

Konečně mohl Robespierre slavit okázalou slavnost Nejvyšší Bytosti. Plán slavnosti, ustanovené konventem 7. května, svěřen malíři Davidovi, a podle tohoto plánu 8. června slavnost se konala.

Již 4. června Robespierre od konventu byl ustanoven za presidenta slavnosti.

V určený pak den konvent shromážděný v zahradách tuilerijských dlouho musil čekat, než se Robespierre dostavil. Konečně se objevil. Členové konventu a kdekdo přišli v drahocenných a hodně nápadných oblecích, nejvyšší žrec sám oděn byl v chrpově modrý frak a naněkynové kalhoty, s trojbarevným pasem, na hlavě vlajčí chochol, v pravici svazeček rží, ovoce a růží. Konvent zasedl na amfítheatr. S obou stran stály skupiny mládeže, mužů, starcův a žen. Děti byly ověnceny fiálkami, jinoši myrtami, mužové dubovím, starci révovím a olivovím. Naproti amfítheatru postaveny byly sochy, o nichž hned povíme.

Slavnost se začala hudbou, na to promluvil Robespierre: »Francouzové, republikáni, konečně nastal den na věky blahoslavený, ježž národ francouzský posvěcuje Nejvyšší Bytosti. Ještě nikdy svět, ježž stvořila, neposkytoval jí divadla hodnějšího Jejřch zraků. Viděla, že na zemi panovaly

tyranie, zločin a klam: vidí v tomto okamžiku, jak celý národ, stojící v boji se všemi utlačovateli lidského pokolení, zastavil své heroické skutky, aby se myslí a srdcem povzněl k Nejvyšší Bytosti, jež naň vložila poslání těchto činů, dávši mu zároveň zmužilost je vyplnit. Zdali nepodepsala Její nesmrtelná ruka, vepsavši do srdce člověka přikázání rovnosti a spravedlnosti, i ortel smrti tyranům? . . . Ona vložila v duši vítězného utlačitele strach a výčitky svědomí a v srdce nevinně potlačeného upokojení a hrdost; Ona ověnila cudností čelo krásy, aby bylo ještě krásnější; Ona vláhou nejkrásnějších slz naplňuje oči synů, tlačících se k hrudi své matky; Ona mlčeti dává i nejnežnějším a nejsilnějším vášním před citem vznešené lásky k vlasti; Ona dala přírodě velikost, všecku krásu a bohatství . . . Všecko, co je dobré, Jejím je dílem, anebo Ona sama. Zlo prýští z člověka zkaženého, tísněného nebo tísnícího sobě podobně . . .

Po řeči zpěváci opery zapěli hymnu. Na to Robespierre přikročil ke skupině symbolických soch: Egoismu, Rozbroje, Ctižádosti, Sprostnosti (falešné) a Atheismu a zapálil pochodní z různých konců Atheism, jehož nápis hlásil: »Poslední naděje ciziny«. Z plamenů Atheismu mžikem vyvstal obraz Moudrosti. Na to Robespierre zase mluvil, a po řeči se průvod hnul ulicemi na pole Martovo — kam se bralo před několika měsíci také procesí Rozumu . . . Obzvláště vynikající část kultu tvořil zlatý triumfální vůz, tažený čtyřmi páry býků s pozlacenýma rohama; vůz byl naplněn všemi nástroji tehdejšího francouzského umění a řemesla; uprostřed obraz Svobody, pod jejíž ochranou umění a práce jediné vzkvétají . . . »Sláva republice!« rozléhalo se vůkol — »Sláva Robespierrovi!« slyšely se pokřiky — ačkoli tu i tam z úst svých kolegů z konventu již již zaslechl poznámky nevěstící nic dobrého . . . Robespierre se pokoušel jít sám v čele svých kolegů, ale ti se mu přibližovali, škádlice ho, že socha moudrosti byla zakouřená — že její moudrost je zatemnělá; druzí pokří-

kují: »tyran« a odpovídají: »Jsou ještě Brutové« — jeden mu šepce: »Tarpejská stráň je vedle Kapitolu!«

Na Champ de Mars nanesena byla hora, představující oltář vlasti, na vrchu strom svobody — konvent usedá pod jeho korunou. Skupiny stojí z obou stran umělé hory. Symfonie začíná, skupiny na to zpívají, odpovídajíce si navzájem; na dané znamení družičky vyhazují kvítí, jinochové obnažují své meče přísahající, že vždycky budou bránit vlasti, starcové jinochům žehnají... matky vyzdvihují své děti, a nakonec všichni pozvedají své ruce, přísahající, že chtějí a budou vítězit. Vzývání Nejvyšší Bytosti — marseillaisa, a konečně ohlušující střelba z děl dává znamení, že je po veliké slavnosti...

Jak směšná a odpuzující komedie, prozrazující, že její původce a strůjce začal svou kariéru jako president učené akademie Arraské. V ničem pravdy, v ničem pravého nadšení, v ničem ušlechtlejší jemnosti; každé slovo, každý pohyb vypočítán a napřed ustanoven. Čtenář ať si jen přečte »Plán slavnosti« v oficiálním Moniteuru 7. června dopodrobna vypsany, jak každý pohyb, ba každý cit je předepsán, na příklad »O pěti ráno bratři se obejmou, obejmou se přátelé, manželé, rodiče, děti; kmet, jehož oči radostí prolévají slzy, cítí, jak duše jeho mládne. O dvou v poledne všecko je v pohybu a ruchu; tu matky tisknou své kojence k prsům; tam v hluboké úctě obětují své nejmladší syny stvořiteli přírody; v téměř okamžiku zároveň synové dorostlí, zaníceni bojovným zápalem, vztyčí své meče, odevzdávající je svým starým otcům, a ti, účastni nadšení mládeže, objímají své syny a dávají jim své otcovské požehnání...« a tak dále.

Kult Rozumu byl tedy zaměněn Robespierrovým kultem Nejvyšší Bytosti. Do zahrady v Tuilleriích na místo sochy Rozumu byla postavena socha Nejvyšší Bytosti a na chrámy místo nápisu: »Chrám Rozumu« vepsáno věnování: »Nejvyšší Bytosti«. Lid si přeměny sotva všiml, kult nový se nelišil mnoho, ba vlastně ničím od staršího, re-

spektive méně nového, a oba byly napodobením obřadů katolických, v dogma pak lid nevěřil ani v novější ani ve starší formulaci. Oficiální list departementu Gerského měl více pravdy, než se domníval, když nové náboženství a jeho kult takto oznamoval: »Podle dekretu konventu na přední straně chrámů musí býti nápis Nejvyšší Bytosti na místě dřívějšího Chrám Rozumu. Tím se přičína uvádí na místo účinku, ale chrám sám neméně než dříve zůstane chrámem Rozumu, protože jedině Rozum je s to vzdáti Nejvyšší Bytosti příslušející čest hodnou toho, kdo ji vzdává, i toho, komu se vzdává«

Robespierre, sotva že se stal dogmatikem a veleknězem svého náboženství, stal se i svým vlastním veleinkvisitorem. Ovšem, tento vývoj nového náboženství byl více než urychlený — Robespierre se v tom více přidržoval příkladu Mohamedova než Kristova. Hned po slavnosti, 10. června, prosadil známý strašný zákon, podle něhož výsledky a celá soudní procedura byly zkráceny na minimum, aby jen co nejrychleji, co nejvíce »nepřátel lidu« mohlo býti odklizeno. Velekněz Nejvyšší Bytosti dával teď popravovat denně 50 – 60 »zrádců vlasti«. Krvelačná bestie, veřejný obžalobce, Fouquier-Tinville, veleknězův ministrant, aby věc šla rychleji, guillotinu dokonce již dal postavit do soudní síně... Toho ani výbor veřejné bezpečnosti již nesnesl, hlavně však lid počal hlasitěji a hlasitěji reptat. Kupci v ulici Saint-Honoré, kudy denně odsouzenec se vyvážel, zavírali své krámy — přenesla se tudíž guillotina do čtvrti dělnické — ale lítost a rozčilení nebylo tu menší. Od března do 27. července bylo v Paříži popraveno tisíc osm set dva a šedesát obětí. Krvelačnost Robespierrova zachvátila i venkov; jak v departementech strojili podle Paříže slavnosti Rozumu a Nejvyšší Bytosti, tak řádili proti »nepřátelům«; zastřelovali se lidé v masách, potápěli v Loire...

Na vrcholu své moci Robespierre dlouho se neudržel. Čím vyníkl, tím i padl — kněžourství ho zničilo. Není ná-

hodou, že v konventě první obžaloba proti Robespierrovi, byť zatím nepřímá, byla obžaloba proti sektě řečené »matky boží«. Tato obžaloba byla podána asi týden po veliké slavnosti Nejvyšší Bytosti — od toho okamžiku Robespierre byl ztracen.

Nebudeme popisovat podrobnosti jeho pádu. Je známo, jak se po útoku pro spojenectví s »matkou boží« ustránil, ale tím právě učinil místo svým odpůrcům. Terorismu již nepomohl — již koncem července (27.) rozléhalo se v konventě »Pryč s tyranem!«, a Tallien veřejně hrozil zavraždit ho dýkou, jestliže se naň nepodá žaloba. Našli se hned dva členové strany hory, kteří žádost vyplnili. V protokole téhož dne stojí psáno: »Byl v zoufalství, že nemohl národ zpět přivést k fanatismu a katolickému žrectví, jež bylo i jeho...« Časně ráno, dne 28. července, když Barras přitáhl, aby Robespierra na radnici jal, Robespierre ještě zhotovoval proskripční listinu; poznáv, že partie je prohrána — velekněz-diktátor pistolí chtěl zakončit život, ale nedostřelil se... Našli ho na podlaze v krvi: přistoupil k němu jakýsi sansculotte a smál se: »Tu ji máte, Nejvyšší Bytost.« Podobné výsměšky musil snášet až do svého konce; když ve vězení žádal papír a péro, otázel se ho strážce, chce-li psát své Nejvyšší Bytosti... A v konventě den po jeho popravě jeden z řečníků vyslovil svou radost nad zničením tohoto »katolického krále«...

Jaký to náhlý a strašný konec zakladatele náboženství! On, jenž ve jménu svobody v konventě učinil návrh na neodkladnou smrt krále Ludvíka, po roce týmž konventem k smrti byl odsouzen. Konvent se Robespierrem nakazil mysticismem smrti a vraždy — večer 28. července 1794 Robespierre, poslední z 21 odsouzenců, musil položit hlavu, vlastní rukou již polovykrváčenou... Měl jen jeden život za tisíce a tisíce, jež obětoval...

»Volnost, rovnost, bratrství« zajásal opět národ — neboť už příliš dlouho »smrt a bratrství« odpovídali mu jeho mrační vůdcové, z nichž jeden se neostýchal z tribuny řeč-

nické požadovat dvakrátstosedmdesáttisíc hlav k zabezpečení míru... byl snad lidštější než jeho římský předchůdce, jenž celému člověčenstvu přál hlavu jedinou...

•

Historicky zavádění nového náboženství Rozumu a Nejvyšší Bytosti netěžko jest pochopitelné.

Povážíme-li, že kult Rozumu podstatně se neliší od kultu Nejvyšší Bytosti, jak uvedený reskript gerský správně povídá, musíme vidět v obojím pokuse praktické důsledky deistické filosofie. Filosofický racionalism minulého století, podstatně protináboženský, vtělil se v náboženství své. Odsud právě kult »Rozumu«, toho rozumu, jenž se od počátků nové doby tak příkře stavěl proti tradici, církvi a náboženství pozitivnímu. Úsilí o filosofickou a politickou svobodu docházelo podobného výrazu v těch různých slavnostech a sochách »Svobody« a »Lidu«; jinou stránku téhož úsilí postihujeme ve zbožňování »Přírody«, až konečně docela logickým postupem všechny tyto abstraktní bytosti pohlceny byly »Nejvyšší Bytostí«. Tato »Nejvyšší Bytost« je deistický Bůh, ostýchavý theism pro nervosní dámy a pány pařížské; byl to Pán Bůh v rukavičkách, neboť prostě vzývat Boha — to bylo na žáky Voltaireovy a Rousseauovy mnoho. A Bůh na papíře dlouho nevydržel.

Robespierre ve svých náboženských názorech úplně závisel na Rousseauovi. Od Rousseaua přijal hlavní svá dogmata, víru v Nejvyšší Bytost a v nesmrtelnost; z Rousseaua čerpal také důvody pro to, že státní moc smí občanům předpisovat určité vyznání víry. Podle Rousseaua stát, obnovený na základě společenské smlouvy, dokonce má právo smrti potrestat toho, kdo se veřejně přiznal k dogmatům státního náboženství, ale podle nich nežije. Je důležité na tuto theorii Rousseauovu výslovně ukázat, má-li být deistický teror pochopen.

Kult Nejvyšší Bytosti měl proto také být kultem čisté

humanity — dekret ze 7. května 1794 dovršil prohlášení práv člověka z roku 1791: tentokráte se prohlásila práva člověka a občana »pod záštitou Nejvyšší Bytosti«, kult této Nejvyšší Bytosti měl být dovršením, náboženským zpečetěním těchto přirozených práv člověka.

Dogmata Rousseauova byla vyznáním tehdejší filosofie vůbec. Rousseau věřil, co věřili v Anglii deisté; a co ve Francii hlásal Rousseau, tomu v Německu zároveň s Robespierrem učil Kant. Kant roku 1788, tedy v roce před propuknutím revoluce, prohlásil ve své »Kritice praktického rozumu«, co Robespierre od konventu vynutil, a v letech 1793 a 1794, tedy v stejnou dobu, Kant právě tak jako Robespierre náboženství redukoval na konání našich mravních povinností. Kantův spis »Náboženství v mezích pouhého rozumu« vyšel 1793, v 2. vydání 1794.

Francouzská revoluce je revoluce celého tehdejšího vzdělaného světa. I u nás v Čechách se svobodomyšlnictví ujalo, majíc svou vědeckou oporu v Učené společnosti⁴⁾; filosofie francouzská panovala i v Petrohradě a hlásala se s trůnu, jako v Berlíně a ve Vídni.

Ve Francii ideje deistické byly ovšem nejvíce rozšířeny, jak tomu svědčí i fakt, že našly mohutný ohlas i v poesii současné. Andrieux je horoucí deista, opěvuje jediné přirozené náboženství, v něm chce spojit všechny národy v jednu církev. A podivně — papež ať prý se chopí věci,

---

4) Právě den před smrtí Chaumettovou a Gobelovou — 14. dubna 1794 — byl za presidenta Učené společnosti pražské zvolen hrabě Hartig, jenž před svým nastoupením pokládal za nutné ospravedlnit sebe a Společnost proti obžalobě, že je ve spojení se svobodným zednářstvím, jež, o tom není pochybností i na vývoj francouzské revoluce mělo značný vliv. Hrabě Hartig, ačkoli sám byl svobodný zednář, jakož i jiní členové Společnosti, hájil Společnosti slovy: „... A poněvadž mnozí poloučení a tak zvaní novověcí filosofové v jiných končinách světa opovážili se spisy a činy dotírat na náboženství a zřízení státní, tož praví učenci i členové Společnosti Nauk jsou tím více povinni... býti obecnstvu ve všem za příklad k lásce, k pořádku a zákonům.«

a celý svět se mu odevzdá. Andrieux patrně není pouze deista, ale deista francouzský; z katolicismu mu utkvěla církevní organizace, politický význam katolicismu a zejména na papežství: je racionalista, vzývající rozum, chtěl by být veden — papežem. I Robespierre věřil, jak věřil Andrieux, věřil také v papeže, jenže papežem chtěl být sám.

Dílo Robespierreovo nalézalo i v Chenierovi svého pěvce. Marie Joseph Chenier píše své zbožné hymny s tím větším zanícením, že mu guillotína vyrvala staršího bratra, básníka něžných elegií, jenž měl odvalu ve svých verších postavit se ukrutníkům. Chenier byl revolučním hymnografem — pěl své hymny na svobodu, na rozum a jeho kult...⁵⁾

Nestačí arci vysvětlovat náboženské pokusy revoluční toliko historicky; alespoň se nesmí zapomenout na osoby, jimž byl v událostech osudem uložen vynikající úkol, a hlavně běží o to, pochopit charakter Robespierův.

O francouzské revoluci a obzvláště také o Robespierrovi dnes mnohým se líbí úsudek Tainův. »Taková je okrasa revoluce: lesklá maska, ale pod ní je šeredná tvář; podle jména panuje theorie humanitní, ve skutečnosti revoluce je štítem diktatury špatných a nízkých vášní; v jejím pravém představiteli, jakož i v ní samé, všude vidět, jak divoká ukrutnost provází filanthropii a z pedanta vystupuje kat.«⁶⁾

Pedant, z něhož se stal kat — není to znamenitá charakteristika Robespierra a jeho díla? Není. Lesklé dílo Tainovo nám málo vysvětlilo revoluci. Pedant stávající se katem nevysvětluje ve skutečnosti nic. I Taine o francouzské revoluci psal jako pedant — pedantů je mnoho a vše-

---

⁵⁾ Srovnej o poesii za revoluce Géroze: *Histoire de la littérature française pendant la révolution 1789—1800*, 8. vyd. 1884.

⁶⁾ Taine: *Les origines de la France contemporaine: La Révolution III.*, zakončení stati o Robespierrovi.

lijakých, a kat — kat vykonává svou hrůznou práci: z jakých pohnutek? V tom to vězí,

Do jisté míry ostatně i Tainův »pedant« obстоjí. Dojista Robespierre jakožto literát zjevuje se jako parvenu; je mělký veršovec, veliký milovník frazí, neúnavný mluvka, deklamující pro galerie; téměř všechny myšlenky jsou vypůjčeny, nastřádány z jeho učitelů Voltaira, Raynala a hlavně z Rousseaua. Je pedant, je scholasta guillotiny; když už mu šlo o hrdlo, přinesl si pracně složenou a načisto opsanou řeč do konventu, v níž deklamoval o Francii, člověčenstvu, ctnosti . . . Arci, týmž pérem, jímž vpisoval do svých řečí lesklé věty z Rousseaua, proskriboval nové oběti . . . Ale ukrutnost sama nevykládá nám celého Robespierrea. Robespierre byl především fanatik, fanatik náboženský. Robespierre se stal náboženským diktátorem, a právě proto i diktátorem politickým; Robespierre založil deistický caesaropapism. Je augur deismu, ale augur věřící ve své augurství. Je kněžour, zakládá demokracii z přesvědčení, z fanatismu. Věří ve svou Nejvyšší Bytost, jejíž je jediným prorokem. Revoluci pokládá docela upřímně za revelaci.

Nezapomínejme, že jde o revoluci. Když se lidé zbavují násilně vši autority, jako Francouzové odpravivši svého krále, tím právě a zároveň podávají štíji autoritě nové. Tou autoritou se stal Robespierre. Nebyl ani první ani poslední diktátor. Připravoval cesty Napoleonovi. Madame de Staël měla dosti pravdy, říká o tomto, že je Robespierrem na koni. I Robespierre chtěl zakončit revoluci, není pochyby, že chtěl zachránit a navždy zabezpečit republiku na zásadách Rousseauových. »Věří všemu, co říká« — pověděl o něm Mirabeau; a on pevně věřil a hlásal, že cílem revoluce bylo: »panství oné věčné spravedlnosti, jejížto zákony jsou vryty ne v mramor a kámen, ale v srdce všech lidí, i v srdce otroka, jenž na ně zapomíná, i v srdce tyрана, jenž jich neuznává.«

Robespierre věřil sobě. Pokládal se za vyvolence své Nejvyšší Bytosti, věřil v své poslání, věřil, že království ctností vyžaduje těch tisíců a tisíců hlav. Věřil, že oběti jeho byly nemravné a že musily být zničeny v zájmu republiky.

Jak Robespierre věřil sobě, tak mnozí věřili jemu. Jakobíni byli mu oddáni. Ale i v širších kruzích, po celé Francii, měl věřící. Jeho hrůzovláda by nebyla možná, kdyby v lidu nebyla nalézala jistého souhlasu. Pohnutky a důvody mohly být rozličné. Jedni byli zfanatisováni, druhí nezeleli krve z nenávisti k tyranům, třetí ospravedlňovali krveprolití ve jménu pořádku a státní autority, čtvrtí z důvodů ještě jiných.

Avšak o tomto není pochybností, ohromná většina s ním nesouhlasila, jak vidět již z toho, že se ho brzy zbavili. Tak bývá často, ba vždy: panují jednotlivci, panují menšiny. Veliké množství lidí raději snáší hrůzovládu, než aby se vždycky, anebo aspoň včas terorismu opřelo. Revoluce byla dílem menšiny, nepatrné menšiny. To věděli vůdcové revoluce nejlépe. Camille Desmoulins pověděl, že roku 1789 ve Francii bylo jen deset republikánů, a Danton vyřkl, že republikánů je menšina pramalá. De Ferrières napsal: Francie mlčí před třiceti falciosy. Vždycky jednotlivci terorisují množství. Lidé od přírody jak jsou panovační, tak se dají také rádi opanovat; a jsou lidé také pohodlní a veřejných věcí nedbalí, a proto se diktátorům vždy dařívá. Tu panuje diktátor publicista, tam tyran, onde rebel...

Politickým diktaturám nejrozmanitějších forem dávno není konce. Nebot veliké, ohromné množství necítí ještě spoluodpovědnosti za to, co se veřejně děje, a proto musí snášet vládu menšiny, jednotlivců. Tak i francouzský národ, svrhnuv diktaturu Ludvíků a diktaturu předvorských maîtres, octl se pod jhem Dantonů, Maratů, Robespierců; svrhl je a poddal se césarismu. Svrhl Napoleona výbojce, ale brzy na trůn posadil vraha, Napoleona III.; padl Na-

pooleon III., a jeho místo zaujal parlament, topící se v bahně korupce . . .

Robespierre při svém fanatismu byl demagog. Byl dosti vypočítavý a nikoli bez chytráctví. Nebyl veliký, jak do-
svědčuje nejen jeho konec, ale i všecko jeho postupování. S neúmornou houževnatostí a sofistickou vynalézavostí staví se pořád v popředí, chce býti zbožňován.

Thiers na jednom místě svých dějin francouzské revoluce zafilosofoval si o kultu Nejvyšší Bytosti, že prý je zvláštní podívaná a stojí za přemýšlení, že lidé, shodivši se sebe všecku autoritu a provádějící bezohledně systematický převrat řádů společenských drželi se tak houževnatě dvou stěžejných ideí všeho náboženství, totiž víry v nejvyšší bytost a nesmrtelnost. Thiers má pravdu, ale ta pravda neplatí o Robespierrovi. Robespierre a jeho apoštolové byli deismu, čím byli křesťanství ti všelijací inkvizitorové. Taine v předmluvě k svazku, v němž vypisuje revoluční vládu, uvádí tato slova Klimenta Alexandrijského: »V Egyptě svatyně chrámů jsou zastřeny látkami tkanými ze zlata; avšak, když nakonec vstupuješ do pozadí budovy hledaje sochu, kněz se ti blíží s vážným vzhledem a zpívaje v jazyku egyptském hymnu, odhrnuje trochu záclonu, jakoby ti ukazoval boha. A co vidíš? Krokodila, domácí zmíjí anebo jiné škodlivé zvíře; bůh Egyptanů se zjevuje: je to bestie, rozvalená na šarlatovém koberci.« Jak Torquemada nevyvrací právě křesťanství, tak Robespierrovův teror nezhanobil revoluci všecku. Jeden z nejlepších obhájců royalismu, a veliký nepřítel revoluce, Mallet du Pan, napsal: »Byly dvě revoluce, jedna mravní, revoluce duchů, jež pronikla pravdami a polopravdami, jejichžto základové potrvají; druhá byla zločinná a barbarská, a ta se dá velmi snadno vykořenit, jakmile jí moc vypadne z rukou.«

Nejšlechetnější činové zrodili a rodívají se z náboženství, náboženství dává člověku moc nad sebou, dává moc, jež překonává brány smrti, ale té moci vždycky zneužívala panovačnost a mocí nad duchy budovala království světa

tohoto i ve jménu toho, jehož království nebylo z tohoto světa. Mají trůnové v oltářích pevný základ svého trvání, jenže na ty trůny zasedají i uchvatitelé, zbrocení krví a obtížení vraždou. Ve jménu náboženství čistého a neposkvrněného Anacharsis i Gloom, Hébert a Chaumette stavěli oltáře Rozumu, a jako Dahomejci hrob svého krále zalévali lidskou krví, ve jménu téhož náboženství čistého a neposkvrněného, Robespierre obětoval svému božství Gloom, Héberta, Chaumetta a s nimi v běhu tří měsíců dva tisíce lidských životů a na krvi těchto svých obětí postavil oltář své Nejvyšší Bytosti...

Není ideje vznešené a citu posvátného, jehož by panovačnost nezneužila. Včera ve jménu Boha, dnes ve jménu vlasti, zítra ve jménu společnosti a lidskosti a vždy až do konce věků s chytrostí a násilím asijské božisko žádat bude nové a nové oběti; obětují mu své děti, své dcery i ženy, obětují mu i životy cizí, ba i vlastní...

Kult Robespierrovův jaksi nepozorovaně přestal. Jako by ho nikdy nebylo bývalo. Přestal sám od sebe. Avšak tím nebyly zakončeny náboženské pokusy revoluce. Po kultu Nejvyšší Bytosti organizovali se roku 1796 v Paříži za protekce direktoria tak zvaní theophilanthropové, ohlašující již svým názvem svou dogmatiku, víru v Boha a humanitu. Také ateisté se shlukli (1797) v církvi; na plakátech oznamovali v Paříži své vyznání víry, počínající slovy: »Lidé bez Boha vyznávají víru: ctnost jí bude jediným předmětem.

Veliká masa lidu i v Paříži, dokonce pak lid venkovský, vesnický novými kulty málo byl dotčen. Lid nestál o náboženství filosofické. Katolicismus byl sice oficiálně zrušen, ale ohromná většina obyvatelstva mu zůstala věrna. Gazier⁷⁾ dokazuje, že i v Paříži za nejhoršího teroru v prosinci 1793.

---

⁷⁾ Études sur l'histoire religieuse de la révolution française, 1887.

dvě tři kaple zůstaly otevřeny; vůbec v Paříži chrámy a kostely byly zavřeny jen čtrnáct měsíců. Již roku 1796 bylo 36.000 far s 25.000 faráři a kněží ženatých bylo jen 2.000 (Thiers udává 10.000). Notre-Dame dostal se již roku 1895 15. srpna do rukou katolíků, ačkoli se ještě musili dělit o chrám s theofilanthropy.

Roku 1801 byl katolicismus obnoven i oficiálně; konkordát s papežem, roku 1802 potvrzený, nevrátil Francii starého náboženství, byl jen zpečetěním skutečného stavu věcí. Padl diktátor-žrec, a na jeho místě prvý konsul sedá na trůn císařův, a velekněz státního náboženství vráceného národu slavnostně ho pomazává, nevída pro šarlat a zlato krve, lpící na rukou uchvatitelových, dým kadidla přesycoval hustá oblaka vstupující k nebesům z potoků a potoků krve . . . Národ francouzský a zejména měšťané pařížští zase slavili nové a nové velkolepé slavnosti; opět — hudba, hymny, vojsko, střelba, květiny, družičky, alegorické sochy, řeči . . . Chraplavá hrdla, jež vzývala po sobě Rozum a Nejvyšší Bytost, volala teď k trojjedinému Bohu.

Pro Knihovničku, v níž vydavatelé nechtěli postrádat jména Masarykova, zvolena s autorovým souhlasem starší menší práce T. G. Masaryka z I. ročníku Naší doby (strana 162—173 z 3. sešitu ze dne 14. prosince 1893 a 254 až 268 z 4. sešitu ze dne 10. ledna 1894).

Je to skizza příležitostná: úvaha o kultické stránce určité fáze velké revoluce francouzské. Velkou revolucí se autor zabýval hodně a stále znova: filosoficky i politicky. Analýse a kritika »náboženských« projevů revoluce uvádí do ohniska Masarykovy filosofie dějin, v níž problém reformy, reformace, revoluce a otázka náboženská má význam podstatný.

Stát přes příležitostnou povahu rychlého náčrtu svým pojetím, tématem zapadá do ústřední linie Masarykova zájmu a myšlení. V tomto starším článku filosofa humanity ponejprv snad v jeho projevech tištěných přichází slovo humanita, které v svém smyslu akceptoval a vypracoval v základní pojem své ethiky a filosofie dějin, svého učení i své politiky.

Podle novějších historických studií leckteré detaily bylo by formulovat jinak; autor sám naznačuje nesnáze, s nimiž se potkával při snaze podat fakta a jasný obraz souvislostí. Zásadní hledisko a východisko kritiky je stále nedotčeno.

V dorozumění s autorem byl text zrevidován jen po stránce vnější.

V. K. Škrach.

V srpnu 1934.

T. G. MASARYK: KULT ROZUMU A NEJVYŠŠÍ BY-
TOSTI vyšlo jako třicátý třetí svazek Knihovny OMNIA,
redigované V. Řezáčem. K tisku připravil V. K. Škrach.
Vytiskli Neuber, Pour a spol. v Praze I. pro nakladatele
A. Synka v Praze VII. Mimo obyčejné vydání vyšlo 100
číslovaných výtisků na ručním papíře vázaných v kůži.